

Journal of Islamic Propagation

Volume 1 ● No 4 ● Autumn & Winter 2020

The Role of Propagation in Guiding Human Beings from the Perspective of Verses of the Qur'an and Hadiths

Mohsen Shoja'ei Baghini*

Abstract

Since the mission of Islam as the last and most complete heavenly religion is an eternal and universal mission, the propagation of Islam has a fundamental role in guiding human beings and its guidance cannot be complete until man is familiar with the teachings and doctrines of Islam. This study explains the role of propagation in guiding human beings so that the necessity of propagation gets special attention in today's society, which is the era of the occultation of the Infallible Imam (AS). Given that human alone cannot achieve full knowledge of the origin and resurrection and the path of evolution and happiness, the purpose of the appointment of the prophets and the revelation of the divine books is to guide human beings through revelation. In this regard, guidance requires the universality of invitation and propagation; so that the high teachings and doctrines of this eternal religion will be transmitted to all and their needs in walking the path of perfection will be met.

Keywords

Propagation, Guidance, Evolution, Prosperity, Immortality of Islam.

* Master of Qur'anic and Hadith Sciences, Valiasr University of Rafsanjan: Arefe3255622@gmail.com.

نقش تبلیغ در هدایت انسان از منظر آیات و روایات

محسن شجاعی باغینی*

چکیده

از آنجایی که رسالت اسلام به عنوان آخرین و کامل ترین شریعت آسمانی، رسالتی جاودانی و جهانی است، تبلیغ دین اسلام، نقش اساسی در هدایت انسان‌ها دارد و تا زمانی که انسان با معارف و آموزه‌های اسلام آشنا نباشد، هدایتش به شکل کامل امکان پذیر نیست.

این پژوهش، نقش تبلیغ را در هدایت انسان‌ها تبیین نموده تا ضرورت امر تبلیغ در جامعه امروزی که عصر غیبت امام معصوم علیه السلام است، مورد توجه ویژه باشد. با توجه به اینکه انسان به تنهایی نمی‌تواند به شناخت کامل از مبدأ و معاد و راه تکامل و سعادت دست یابد، هدف از بعثت انبیا و نزول کتاب‌های آسمانی، هدایت انسان‌ها از طریق وحی است. در این راستا، هدایت، نیازمند همگانی بودن دعوت و تبلیغ است؛ تا معارف و تعالیم والای این آیین جاودان، به همه واصل شود و نیازهای آنان در پیمودن راه کمال، پاسخ داده شود.

کلیدواژگان: تبلیغ، هدایت، تکامل، سعادت، جاودانگی اسلام.

مقدمه

خداوند متعال انسان را آفرید و قدرت انتخاب و اختیار به او داد؛ «إِنَّا هَدَيْنَاهُ السَّبِيلَ إِمَّا شَاكِرًا وَ إِمَّا كَفُورًا» (انسان، آیه ۳) و راه فجور و فسق و تعدی، و نیز راه تقوا و پاکی و طهارت را به او الهام کرد؛ «فَأَلَّهَمَّهَا فَجُورَهَا وَ تَقْوَاهَا» (شمس، آیه ۸). تمایلات نفسانی و غرایز انسان، با اختیاری که به انسان داده شده، در مسیر حق یا باطل قرار می‌گیرد. در حقیقت، انسان دارای فطرت و سرشت خاصی است که وی را به سنت مخصوصی و به راه مشخص و معینی در حیات و زندگی رهبری می‌نماید و آن فطرت، دارای غایت معین و مشخص است که فقط انسان باید از آن راه برود و به آن نهایت برسد. از این رو، هم تقوا و هم فجور را در درون او قرار داد (حسینی طهرانی، ۱۴۲۷ق، ج ۲، ص ۴۵۴). سپس، خداوند، سلوک راه تکامل را برای وی آسان نمود؛ «ثُمَّ السَّبِيلَ يَسَّرَهُ» (عبس، آیه ۲۰) و بهترین بندگان خود و برگزیدگان خویش را به نبوت مبعوث کرد تا دستورات الهی و راه و رسم بندگی را به انسان‌ها ابلاغ نمایند و خود نیز الگوی رفتاری مناسبی برای مردم باشند. در این راستا، بزرگ‌ترین مأموریت خود را بر عهده انبیای الهی قرار داد تا مردم را تربیت نموده و از هوای نفس و تبعیت از شیاطین اجتناب دهند. بنابراین، مهم‌ترین وظیفه انبیای الهی، تبلیغ دین خدا و هدایت جامعه بشری به سوی خدای تعالی و زندگی معنوی، انسانیت و تربیت نفوس است؛ چنان‌که قرآن کریم در آیه «وَ لَقَدْ بَعَثْنَا فِي كُلِّ أُمَّةٍ رَسُولًا أَنِ اعْبُدُوا اللَّهَ وَ اجْتَنِبُوا الطَّاغُوتَ فَمِنْهُمْ مَنْ هَدَى اللَّهُ» (نحل، آیه ۳۶)، وظیفه پیامبران هر امت را دعوت مردم به پرستش خداوند و خودداری از پرستش شیطان معرفی نموده است. خداوند متعال لطف خویش را «هدایت» نامیده است و ممکن است مراد این باشد که خداوند گروهی را به سبب ایمان، به راه بهشت هدایت کرد. بدیهی است که در اینجا منظور از «هدایت»، بیان دلیل و ارشاد نیست؛ زیرا بیان دلیل و ارشاد، عمومی است و اختصاصی به اهل ایمان ندارد (طبرسی، ۱۳۷۲ش، ج ۶، ص ۵۵۴). در حقیقت، قرآن از نزدیک شدن به طاغوت و گشتن پیرامون او نهی کرده و علت بعثت همه پیغمبران را پرستش خدای و اجتناب از طاغوت بیان نموده است (طالقانی، ۱۳۶۲ش، ج ۳، ص ۱۱۳).

پژوهش حاضر، در جهت پاسخ به این پرسش است که تبلیغ دین اسلام، چه نقشی در هدایت انسان‌ها دارد؟ و مهم‌ترین عامل در هدایت انسان‌ها در جامعه امروزی، از چه طریق

امکان‌پذیر است؟ این پژوهش، به روش توصیفی - تحلیلی با جمع‌آوری اطلاعات مکتوب نگاشته شده است. با توجه به اینکه هدف از خلقت انسان، رشد و تکامل است و خداوند متعال تمام هستی را در مسیر کمال و هدایت انسان قرار داده، توجه به امر تبلیغ برای ابلاغ دین اسلام در جهت رسیدن به کمال و سعادت ضروری است.

۱. مفهوم‌شناسی

۱-۱. تبلیغ

تبلیغ در لغت، به معنای رساندن خبر (فراهیدی، ۱۴۰۹ق، ج ۴، ص ۴۲۱) به هدف «اقناع یا ترغیب» مخاطب برای رسیدن به هدف مورد نظر است (رهبر، ۱۳۷۱ش، ص ۸۱). در واقع، تبلیغ، موجب نفوذ در شخصیت، افکار و عقاید و احساسات افراد، برای رسیدن به یک هدف مشخص می‌شود (زورق، ۱۳۹۰ش، ص ۸) و در بهترین و اصولی‌ترین شکل آن، یک فعالیت آموزشی است که به منظور نشر دانش و آگاهی‌های سیاسی، اجتماعی و فرهنگی انجام می‌گیرد (زورق، ۱۳۹۰ش، ص ۱۸)؛ اما تبلیغ اسلامی، عبارت است از رساندن پیام الهی به شیوه روشنگرانه، از طریق ایجاد ارتباط و تشویق به پذیرش محتوای مورد نظر با استفاده از ابزارهای مشروع هر عصر (رهبر، ۱۳۷۱ش، ص ۹۸). در حقیقت، در تبلیغ اسلامی، انگیزه‌های الهی و معنوی جهت هدایت انسان مطرح است.

۲-۱. هدایت

هدایت در لغت، به معنای ارشاد (جوهری، ۱۳۷۶ق، ج ۶، ص ۲۵۳۲)، راهنمایی از روی لطف (راغب اصفهانی، ۱۴۱۲ق، ص ۸۳۵) و خیرخواهی‌ای است که منجر به رسیدن به مطلوب و هدف می‌شود (طریحی، ۱۳۷۵ش، ج ۱، ص ۴۷۳). در مقابل هدایت، واژه «ضلالت» به کار می‌رود (ابن‌منظور، ۱۴۱۴ق، ج ۱۵، ص ۳۵۳). هدایت در اصطلاح، به معنای دلالت و نشان دادن هدف، به وسیله نشان دادن راه، و این خود، یک نحو رساندن به هدف است و کار خداست که از طریق نشان دادن صراط مستقیم صورت می‌پذیرد (طباطبایی، ۱۴۱۷ق، ج ۱، ص ۳۴-۳۵) و در مواردی، مراد از آن، پایداری و استقامت و استواری در مسیر و راه است (طبرسی، ۱۳۷۲ش، ج ۱، ص ۱۰۴). خداوند متعال در آیه «فَمَنْ اهْتَدَىٰ فَإِنَّمَا يَهْتَدِي لِنَفْسِهِ وَمَنْ ضَلَّ فَإِنَّمَا يَضِلُّ عَلَيْهَا وَمَا أَنَا عَلَيْكُمْ بِوَكِيلٍ» (یونس، آیه ۱۰۸) اعلام عمومی داده که همه انسان‌ها در آنچه برای خود انتخاب

می‌کنند، آزاد هستند و هیچ‌کس نمی‌تواند آزادی در انتخاب را از کسی سلب کند. هرکس به سوی حق راه یابد، سودش عاید خودش می‌شود و هرکس از آن روی بگرداند و راهی دیگر برود، ضرر این انحراف نیز عاید خودش می‌شود (طباطبایی، ۱۴۱۷ق، ج ۱۰، ص ۱۳۳). در حقیقت، هدایت، شناخت درست و صحیح هدف، و انتخاب راه و روش صحیح جهت رسیدن به هدف و پایداری در مسیر است که در عام‌ترین معنای خود، شامل تمام مخلوقات است.

۲. ضرورت و اهمیت تبلیغ دین اسلام

تبلیغ دین و ارزش‌های الهی، در راستای هدایت و سعادت انسان، هدف اصلی انبیای الهی است و از آنجا که رسالت مکتب اسلام، جهانی و جاودانگی است، گستره پیام‌رسانی آن، نامحدود و شامل تمام افراد جامعه بشری در همه عرصه‌های زندگی است. از این‌رو، در دین اسلام، امر تبلیغ، از جایگاه بسیار والایی برخوردار است؛ به نحوی که اساسی‌ترین وظیفه انبیا در قرآن، تبلیغ دین بیان شده است؛ «الَّذِينَ يُبَلِّغُونَ رِسَالَاتِ اللَّهِ وَ يَحْشَوْنَهُ وَ لَا يَخْشَوْنَ أَحَدًا إِلَّا اللَّهَ وَ كَفَى بِاللَّهِ حَسِيبًا» (احزاب، آیه ۳۹). بر عالمان دینی، ضروری است جهت حفظ و احیای ارزش‌های اسلامی، امر تبلیغ را سرلوحه و وظیفه خویش قرار دهند. دعوت به سوی دین، از بزرگ‌ترین عبادات و واجبات است (طبرسی، ۱۳۷۲ش، ج ۹، ص ۱۹). خداوند متعال، تبلیغ را اصلی‌ترین مسئولیت پیامبران بیان نموده است؛ «وَ أَطِيعُوا اللَّهَ وَ أَطِيعُوا الرَّسُولَ وَ احْذَرُوا فَإِن تَوَلَّيْتُمْ فَأَعْلَمُوا أَنَّمَا عَلَى رَسُولِنَا الْبَلَاغُ الْمُبِينُ» (مانده، آیه ۹۲). خداوند متعال پیامبر را جهت هدایت جامعه به سوی کمال حقیقی و سپاس از نعمت‌ها ارسال نموده است (حسینی همدانی، ۱۴۰۴ق، ج ۵، ص ۱۳۳) و وظیفه پیامبران را روشن‌گری و رساندن پیام دانسته است؛ «فَهَلْ عَلَى الرَّسُولِ إِلَّا الْبَلَاغُ الْمُبِينُ» (نحل، آیه ۳۵). این آیه، در حقیقت، پاسخی است به سخنان جبرگرایانه و انکارآمیز مشرکان. خدا پیامبرانی را فرستاده و اسباب هدایت بشر را فراهم کرده است. پس، او گمراهی مردم را نمی‌خواهد؛ ولی سنت الهی و وظیفه پیامبران، اجبار کردن مردم نبوده است (رضایی اصفهانی، ۱۳۸۷ش، ج ۱۱، ص ۲۴۰). رسالت پیامبر در امر تبلیغ، انذار و تبشیر است تا در راستای صلاح دنیا و آخرت، موجب هدایت انسان‌ها به راه راست شود (مکارم شیرازی، ۱۳۷۱ش، ج ۱۲، ص ۳۵۲). باتوجه به اینکه امروزه بحران‌های فرهنگی در صدد ایجاد از بین بردن معنویت هستند، امر تبلیغ دین، کاربردی‌ترین روش مقابله با بحران‌ها جهت احیای ارزش‌های الهی و

ادامه‌دهنده راه انبیاست.

تبلیغ و بیان احکام و معارف دینی و آشنا نمودن انسان‌ها با پیام آسمانی، از وظایف مهم انبیای الهی در جهت نجات و سعادت انسان‌ها بوده است و در قرآن کریم به عنوان یکی از بهترین اعمال، شناخته شده است و مبلغان از مقام و جایگاه رفیعی برخوردار هستند. تبلیغ دین خدا، چنان عظیم و ارزشمند است که خداوند متعال در آیه «فَلَوْلَا نَفَرَ مِن كُلِّ فِرْقَةٍ مِّنْهُمْ طَائِفَةٌ لِّيَتَفَقَّهُوا فِي الدِّينِ وَلِيُنذِرُوا قَوْمَهُمْ إِذَا رَجَعُوا إِلَيْهِمْ لَعَلَّهُمْ يَحْذَرُونَ» (توبه، آیه ۱۲۲)، به مؤمنان دستور داده است که از هر جمعیتی، گروهی به سوی پیامبر صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ کوچ نمایند تا در دین آگاهی یابند و به تبلیغ دین خدا پردازند و قوم خود را هنگامی که به سوی آنان بازگشتند، بیم دهند. دعوت مردم به پرستش و توجه به پروردگار، چنان ارزشمند است که در روایات متعددی بر آن تأکید شده است. امام رضا عَلَيْهِ السَّلَام در حدیثی فرمود: «رَحِمَ اللهُ عَبْدًا أَحْيَا أُمَّرْنَا فَقُلْتُ لَهُ وَ كَيْفَ يُحْيِي أُمَّرَكُمْ قَالَ يَتَعَلَّمُ عُلُومَنَا وَ يُعَلِّمُهَا النَّاسَ» (ابن بابویه، ۱۳۷۸ق، ج ۱، ص ۳۰۷). امام عَلَيْهِ السَّلَام در این روایت، بر کسی که علوم دینی را فرا بگیرد و به مردم نیز یاد دهد، به دلیل پیروی مردم از دین اسلام، برایش طلب رحمت الهی نموده است. بنابراین، یکی از ارزشمندترین کارهایی که می‌توان در دنیا انجام داد و مشمول دعای خیر معصومین عَلَيْهِمُ السَّلَام قرار گرفت، تبلیغ دین خدا، قرآن و سخنان معصومین عَلَيْهِمُ السَّلَام است.

۳. عرصه‌های هدایت

خداوند متعال در آیات متعددی، به عرصه‌های مختلف هدایت انسان‌ها اشاره نموده است.

۱-۳. هدایت تکوینی

هدایت تکوینی، هدایتی است که به صورت فطری در نهاد هر موجودی قرار داده شده تا با استعدادهای درونی خود به تکامل برسد؛ در حقیقت، هدایتی است که عموم موجودات را شامل می‌شود؛ همچنان‌که در آیه: «قَالَ رَبُّنَا الَّذِي أَعْطَى كُلَّ شَيْءٍ خَلْقَهُ ثُمَّ هَدَى» (طه، آیه ۵۰)، بر این مطلب تصریح شده است. خداوند متعال تمام اشیا را به سوی مطلوبشان که همان هدف خلقت موجودات است، هدایت نموده است (طباطبایی، ۱۴۱۷ق، ج ۲، ص ۳۵۶)؛ اما در انسان، قوه تعقل وجه تمایز او با سایر حیوانات است که انسان می‌تواند از آن برای هدایت تکوینی کمک گیرد. در روایات نیز از عقل به عنوان «حجت درون» نام برده شده است؛ «عَنْ أَبِي عَبْدِ اللَّهِ - عَلَيْهِ السَّلَام

قال: حُجَّةُ اللَّهِ عَلَى الْعِبَادِ النَّبِيُّ وَالْحُجَّةُ فِيمَا بَيْنَ الْعِبَادِ وَبَيْنَ اللَّهِ الْعَقْلُ» (کلینی، ۱۴۰۷ق، ج ۱، ص ۲۵). انسان با نیروی تعقل، خوبی‌ها و بدی‌ها را درک می‌کند. قوه عاقله، یکی از شئون انسان و سبب برتری او بر سایر موجودات جهان است و قرآن کریم در بسیاری از آیات، انسان را دعوت به تعقل و تفکر می‌نماید و در به‌کارگیری آن تأکید فراوان دارد. در حقیقت، عقل، معیار سنجش و وسیله ادراک و استدلال و عامل هدایتگر انسان بر سر دوراهی زندگی است. قرآن کریم به کسانی که قوه تعقل خویش را به‌کار می‌اندازند و در مسیر هدایت صحیح گام بر می‌دارند، بشارت می‌دهد؛ «الَّذِينَ يَسْتَمِعُونَ الْقَوْلَ فَيَتَّبِعُونَ أَحْسَنَهُ أُولَئِكَ الَّذِينَ هَدَاهُمُ اللَّهُ وَ أُولَئِكَ هُمْ أُولُوا الْأَلْبَابِ» (زمر، آیه ۱۸). این هدایت، عبارت است از طلب حق و آمادگی تام برای پیروی از آن؛ هر جا که یافت شود؛ هدایتی اجمالی که تمامی هدایت‌های تفصیلی و رسیدن به هریک از معارف الهی بدان منتهی می‌شود (طباطبایی، ۱۴۱۷ق، ج ۱۷، ص ۲۵۰).

۲-۳. هدایت تشریحی

نوع دیگری از هدایت، هدایت تشریحی است که از طریق ابلاغ دین و دعوت حق توسط انبیای الهی صورت می‌گیرد و رشد و تعالی انسان در پرتو هدایت تشریحی، با ارسال رسل جهت تبلیغ دین میسر خواهد بود؛ همچنان‌که آیات بیانگر ارسال انبیا و نزول کتاب‌های آسمانی، اشاره به این نوع هدایت دارند؛ «شَرَعَ لَكُمْ مِنَ الدِّينِ مَا وَصَّى بِهِ نُوحًا وَالَّذِي أَوْحَيْنَا إِلَيْكَ وَمَا وَصَّيْنَا بِهِ إِبْرَاهِيمَ وَمُوسَى وَعِيسَى أَنْ أَقِيمُوا الدِّينَ وَلَا تَتَفَرَّقُوا فِيهِ كَبُرَ عَلَى الْمُشْرِكِينَ مَا تَدْعُوهُمْ إِلَيْهِ اللَّهُ يَجْتَبِي إِلَيْهِ مَنْ يَشَاءُ وَيَهْدِي إِلَيْهِ مَنْ يُنِيبُ» (شوری، آیه ۱۳). این آیه، بیانگر آن است که اقامه دین و عمل به دستورات الهی، از وظایف تمام انبیای الهی است تا مردم را به سوی دین فرا خوانند. این هدایت، هدایتی است که خداوند متعال به وسیله انبیا و کتب آسمانی برای مردم قرار داده است؛ «وَجَعَلْنَاهُمْ أُمَّةً يَهْدُونَ بِأَمْرِنَا وَأَوْحَيْنَا إِلَيْهِمْ فِعْلَ الْخَيْرَاتِ وَإِقَامَ الصَّلَاةِ وَإِيتَاءَ الزَّكَاةِ وَكَانُوا لَنَا عَابِدِينَ» (انبیا، آیه ۷۳). همه انسانها از هدایت تشریحی بهره‌مند هستند و هیچ‌کس بدون اتمام حجت، کیفر نخواهد شد؛ «إِنَّمَا أَنْتَ مُنذِرٌ وَلِكُلِّ قَوْمٍ هَادٍ» (رعد، آیه ۷)؛ اما انسان با اختیار خود، گاهی این هدایت را می‌پذیرد و گاه نیز آن را نمی‌پذیرد.

۳-۳. هدایت توفیقی

این نوع هدایت، مختص مؤمنان است؛ برای آنهایی که در راه مستقیم قرار گرفته‌اند و هدایت

شده‌اند و هدایتی افزون نصیب‌شان خواهد شد؛ «إِنَّ الَّذِينَ آمَنُوا وَعَمِلُوا الصَّالِحَاتِ يَهْدِيهِمْ رَبُّهُمْ بِإِيمَانِهِمْ» (یونس، آیه ۹) و خدا آنها را به سبب ایمانشان به سوی خودش هدایت می‌کند؛ یعنی هدایت عملی و به معنای رساندن (ایصال به مطلوب) (قرشی، ۱۳۷۵ ش، ج ۴، ص ۳۵۳). بنابراین، اگر کسی از روی اختیار، راه انبیا را برگزیند و سعی در تقرب به خداوند داشته باشد، خداوند متعال نیز بر هدایت او می‌افزاید؛ «وَيَزِيدُ اللَّهُ الَّذِينَ اهْتَدَوْا هُدًى» (مریم، آیه ۷۶). هدایت اضافی هدایت‌یافتگان، به این است که خداوند متعال نور ایمان را در قلب آنها می‌افکند و روح تقوا را در آنها زنده می‌کند و از شرح صدر و روشن‌بینی بهره‌مندشان می‌کند. در عمل نیز روح تقوا در آنان زنده می‌شود؛ آنچنان‌که از گناه متنفر می‌شوند و به طاعت و نیکی عشق می‌ورزند (مکارم شیرازی، ۱۳۷۱ ش، ج ۲۱، ص ۴۴۸).

۴-۳. هدایت در آخرت به سوی بهشت

خداوند متعال در آیه «سَيَهْدِيهِمْ وَ يَجْعَلُ لَهُمُ» (محمد، آیه ۵)، هدایت بعد از کشته شدن را همان ثواب می‌داند (طبرسی، ۱۳۷۲ ش، ج ۱، ص ۱۶۸). خداوند پاداش کسانی را که برای او کار می‌کنند، در این دانسته که به‌زودی آنان را به خانه‌هایشان در بهشت راهنمایی خواهد کرد (مغنیه، ۱۴۲۴ ق، ج ۷، ص ۶۲).

۴. هدایت انسان‌ها، وظیفه مبلغان در عصر غیبت

خداوند متعال در قرآن کریم، فلاح و رستگاری جامعه اسلامی را مرهون تلاش مبلغان دانسته است (آل‌عمران، آیه ۱۰۴). روشنگری و بیدار نمودن فطرت انسان‌ها، از مهم‌ترین ابزار هدایتی انبیای الهی است که در قرآن کریم نیز بدان توجه شده است (یوسف، آیه ۱۰۸). در حقیقت، آنچه از طرف خداوند متعال توسط انبیای الهی آمده، برای رشد و تکامل انسان است (انعام، آیه ۱۰۴).

قرآن کریم در آیه «مَنْ قَتَلَ نَفْسًا بِغَيْرِ نَفْسٍ أَوْ فَسَادٍ فِي الْأَرْضِ فَكَأَنَّمَا قَتَلَ النَّاسَ جَمِيعًا وَمَنْ أَحْيَاهَا فَكَأَنَّمَا أَحْيَا النَّاسَ جَمِيعًا» (مائده، آیه ۳۲)، از هدایت انسان‌ها، به حیات بخشیدن و از گمراه کردن آنها، به میراندن تعبیر کرده است. مراد از «أحیایا»، نجات از غفلت و جهل و نایل شدن به معرفت تفسیر شده که گویی همه انسان‌ها را نجات داده است (ابن‌عجیبه، ۱۴۱۹ ق، ج ۲، ص ۳۳). روایاتی نیز در این باره وارد شده است؛ از جمله: «عَنْ عُثْمَانَ بْنِ عِيسَى عَنْ سَمَاعَةَ بْنِ مِهْرَانَ عَنْ أَبِي عَبْدِ اللَّهِ - عَلَيْهِ السَّلَام - قَالَ: قُلْتُ لَهُ قَوْلُ اللَّهِ - تَبَارَكَ وَ تَعَالَى - : «مَنْ قَتَلَ نَفْسًا

بَغَيْرِ نَفْسٍ أَوْ فَسَادٍ فِي الْأَرْضِ فَكَأَنَّمَا قَتَلَ النَّاسَ جَمِيعًا...» فَقَالَ: مَنْ أَخْرَجَهَا مِنْ ضَلَالَةٍ إِلَى هُدًى فَقَدْ أَحْيَاهَا وَمَنْ أَخْرَجَهَا مِنْ هُدًى إِلَى ضَلَالٍ فَقَدْ قَتَلَهَا» (برقی، ۱۳۷۱ق، ج ۱، ص ۲۳۱-۲۳۲). طبق این روایت، کسی که فردی را از گمراهی به هدایت درآورد، گویی او را زنده کرده است و کسی که فردی را از هدایت به سوی گمراهی بَرَد، گویی او را کشته است.

در روایت دیگری از علی بن حکم از ابان بن عثمان، از فضیل بن یسار به نقل از ابی جعفر علیه السلام وارد شده که مراد از «أَحْيَاهَا» در این آیه، نجات فرد از سوختن و غرق شدن است و نجات فرد از گمراهی به هدایت، تأویل اعظم آن است؛ «عَنْ الْمُفَضَّلِ بْنِ عُمَرَ عَنْ عَلِيِّ بْنِ الْحَكَمِ عَنْ أَبَانَ بْنِ عُمَانَ عَنْ فَضِيلِ بْنِ يَسَارٍ قَالَ: قُلْتُ لِأَبِي جَعْفَرٍ علیه السلام قَوْلُ اللَّهِ فِي كِتَابِهِ: «وَمَنْ أَحْيَاهَا فَكَأَنَّمَا أَحْيَا النَّاسَ جَمِيعًا.» قَالَ: مِنْ حَرَقٍ أَوْ غَرَقٍ قُلْتُ فَمَنْ أَخْرَجَهَا مِنْ ضَلَالٍ إِلَى هُدًى فَقَالَ ذَلِكَ تَأْوِيلُهَا الْأَعْظَمُ» (کلینی، ۱۴۰۷ق، ج ۲، ص ۲۱۰-۲۱۱).

پیامبر اکرم صلی الله علیه و آله به امام علی علیه السلام در سفر تبلیغی به یمن برای هدایت مردم چنین فرمود: «يَا عَلِيُّ... وَ أَيْمَ اللَّهِ لَأَنْ يَهْدِيَ اللَّهُ عَلَى يَدَيْكَ رَجُلًا خَيْرٌ لَكَ مِمَّا طَلَعَتْ عَلَيْهِ الشَّمْسُ وَ غَرَبَتْ» (کلینی، ۱۴۰۷ق، ج ۵، ص ۲۸). این روایت، بیانگر آن است که اگر خداوند به دست تو یک نفر را هدایت کند، برای تو از آنچه خورشید بر آن تابیده و غروب کرده، برتر است. در راستای تلاش خالصانه حضرت علیه السلام، چهره‌های پاک و برجسته‌ای چون: حارث همدانی، اویس قرنی و کمیل بن زیاد نخعی از میان مردم یمن هدایت شدند. رسول اکرم صلی الله علیه و آله بهترین امت خود را کسانی دانسته‌اند که مردم را به سوی خدای متعال فرامی‌خوانند و بندگان را نزد خداوند محبوب می‌کنند؛ «خَيْرُ أُمَّتِي مَنْ دَعَا إِلَى اللَّهِ تَعَالَى وَ حَبَبَ عِبَادَةَ إِلَيْهِ» (پابنده، ۱۳۸۲ش، ص ۴۶۴). سیره عملی پیامبر اکرم صلی الله علیه و آله در تبلیغ باید سرلوحه فعالیت‌های مبلغان باشد؛ زیرا علما، بهترین جانشینان و اقتداکنندگان به سیره آن حضرت هستند. پیامبر اکرم صلی الله علیه و آله فرمود: «الْعُلَمَاءُ مَصَابِيحُ الْأَرْضِ وَ خُلَفَاءُ الْأَنْبِيَاءِ وَ وَرَثَتِي وَ وَرَثَةُ الْأَنْبِيَاءِ» (پابنده، ۱۳۸۲ش، ص ۵۸۰).

امام علی علیه السلام فرمود: زمین هیچ‌گاه از حجت الهی خالی نیست که برای خدا با برهان روشن قیام کند؛ یا آشکار و شناخته‌شده و یا پنهان و پنهان؛ برای آنکه حجت خدا باطل نشود و نشانه‌هایشان از میان نرود. از نظر ایشان، خدا به وسیله آنان حجت‌ها و نشانه‌های خود را نگاه می‌دارد تا به کسانی که همانندشان هستند، بسپارد و در دل‌های آنان بکارد و در نهایت، حضرت علیه السلام ایشان را جانشینان خدا در زمین، و دعوت‌کنندگان مردم به دین خدا دانسته‌اند و در

تجلیل از مبلغان، به دیدار آنان اظهار اشتیاق نموده و فرموده است: «أَوْلَيْكَ خُلُقَاءُ اللَّهِ فِي أَرْضِهِ وَ الدُّعَاةُ إِلَى دِينِهِ آه آه شَوْقًا إِلَى رُؤْيَيْهِمْ» (نهج البلاغه، حکمت ۱۴۷). پیامبر اکرم صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ از مبلغان حدیث و سنت با عنوان جاننشینان خود یاد نموده است؛ «قَالَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: اللَّهُمَّ ارْحَمْ خُلَفَائِي (ثَلَاثًا). قِيلَ: يَا رَسُولَ اللَّهِ وَمَنْ خُلَفَاؤُكَ؟ قَالَ: الَّذِينَ يُبَلِّغُونَ حَدِيثِي وَ سُنَّتِي ثُمَّ يَعْلَمُونَهَا أَهْتِي» (ابن بابویه، ۱۳۷۸ش، ص ۱۸۱). امام صادق عَلَيْهِ السَّلَام نیز وجود مبلغان راستین را مایه احیای دین و آثار امامت دانسته است که نبود آنان، سبب نابودی دین می‌شود؛ «رَجِمَ اللَّهُ زُرَّارَةَ بِنَ أَعْيُنٍ لَوْ لَا زُرَّارَةَ لَأَنْدَرَسَتْ آثَارُ النَّبُوَّةِ أَحَادِيثُ أَبِي» (مفید، ۱۴۱۳ق، ص ۶۶).

۵. بشارت و انداز، دو عامل اساسی هدایت انسان

از برجسته‌ترین هدایت‌های پیامبر اکرم صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ، این بود که مردم را از هرگونه هواپرستی نهی می‌کرد. خداوند در آیات فراوانی، به کافران و گناهکاران با وعده عذاب شدید، هشدار داده و می‌فرماید: «إِنَّ الَّذِينَ كَفَرُوا بِآيَاتِ اللَّهِ لَهُمْ عَذَابٌ شَدِيدٌ وَ اللَّهُ عَزِيزٌ ذُو انْتِقَامٍ» (آل عمران، آیه ۴). سعادت و شقاوت موجودات با شعور، بستگی به شعور و اراده آنها دارد؛ چون ما یک امری را که در نظر دیگران لذیذ است، ولی ما لذت آن را احساس نمی‌کنیم، سعادت خود نمی‌دانیم؛ همچنان‌که امری را که برای دیگران الم‌انگیز است، ولی ما از آن احساس الم و ناراحتی نمی‌کنیم، شقاوت نمی‌شماریم. قرآن به پیروان خود تلقین می‌کند که دل، به غیر خدا نبندند و به آنان این باور را می‌دهد که تنها مالکی که مالک حقیقی هر چیزی است، خداست و هیچ چیزی جز به وسیله خدا، روی پای خود نمی‌ایستد (طباطبایی، ۱۴۱۷ق، ج ۳، ص ۹-۱۰). برای اینکه کافران بدانند این تهدید، کاملاً جدی است، می‌فرماید: خداوند، قادر است و به همین دلیل، کسی نمی‌تواند در برابر تحقق یافتن تهدیدهای او مقاومت کند؛ زیرا همان‌طور که او در جای خود فوق‌العاده «رحیم و مهربان» است، اما در برابر آنها که شایسته رحمت نیستند، عذاب شدید و انتقام دردناک دارد (مکارم شیرازی، ۱۳۷۱ش، ج ۲، ص ۴۲۱). مقصود از تبلیغ رسالت‌های الهی، همان رساندن پیام خدا به مردم است که به صورت وحی، به پیامبر اکرم صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ رسیده و در قالب آیات و هشدار و بشارت و اندرز، برای مردم بیان می‌شود (رضایی اصفهانی، ۱۳۸۷ش، ج ۱۶، ص ۳۶۱).

قرآن کریم در موارد بسیاری، برای دعوت مردم به کارهای نیک بشارت داده است؛ به عنوان نمونه، برای ترغیب مردم به عمل صالح و اقامه نماز، چنین می‌فرماید: «إِنَّ الَّذِينَ آمَنُوا وَ عَمِلُوا

الصَّالِحَاتِ وَ أَقَامُوا الصَّلَاةَ وَ آتَوُا الزَّكَاةَ لَهُمْ أَجْرُهُمْ عِنْدَ رَبِّهِمْ وَ لَا خَوْفٌ عَلَيْهِمْ وَ لَا هُمْ يَحْزَنُونَ» (بقره، آیه ۲۷۷). مسلماً کسانی که در پرتو هدایت الهی ایمان آوردند و به اجرای لوازم ایمان که عمل صالح و اقامه نماز و پرداخت زکات است، اقدام کردند، برای آنان نزد پروردگارش پاداش شایسته و مناسبی است و نه بیمی بر آنان است و نه اندوهگین می‌شوند (انصاریان، ۱۳۹۳ش، ج ۲، ص ۲۱۳-۲۱۴).

نتیجه

هدف نهایی از خلقت انسان، رسیدن به کمال و تقرب به خداوند متعال است که این مهم، تنها در پرتو هدایت الهی با ارسال رسل امکان‌پذیر است. از آنجایی که عقل محدود انسان، پاسخگوی نیازهای معنوی او نیست، نیازمند پیروی از انبیا و اولیای الهی است که برنامه جامع سعادت را از طریق ارتباط با وحی ارائه دهند. در این راستا، اهمیت نقش تبلیغ دین بر مبنای دستورات الهی، نقش ویژه‌ای در این مسیر دارد. تبلیغ، ارشاد و هدایت مردم به ارزش‌های الهی، از اصول رسالت پیامبران الهی و خط اصلی برنامه آنان بوده است و دین اسلام به عنوان آخرین شریعت آسمانی، جایگاه ویژه و برجسته‌ای در هدایت انسان‌ها دارد؛ به نحوی که هدایت و ارشاد یک نفر را برابر هدایت تمامی انسان‌ها قرار داده است. در جامعه امروزی، تبلیغ دین، ادامه‌دهنده راه انبیا و اولیای الهی است که وظیفه مبلغان دین است. در این راستا، اسلام با ویژگی جاودانگی و همگانی بودن رسالتش، نیازمند دعوت و تبلیغ است تا از مهجوریت دین اسلام جلوگیری کند و در جهت حفظ ارزش‌های الهی گام بردارد.

منابع

۱. قرآن کریم.
۲. نهج البلاغه، ترجمه حسین انصاریان، ۱۳۸۸ش، چاپ اول، قم، دار العرفان.
۳. ابن بابویه، محمد بن علی، ۱۳۷۶ش، الامالی، چاپ ششم، تهران، کتابچی.
۴. _____، ۱۳۷۸ق، عیون اخبار الرضا علیه السلام، چاپ اول، تهران، جهان.
۵. ابن عجبیه، احمد بن محمد، ۱۴۱۹ق، البحر المدید فی تفسیر القرآن المجید، چاپ اول، قاهره، دکتر حسن عباس زکی.
۶. ابن منظور، محمد بن مکرم، ۱۴۱۴ق، لسان العرب، چاپ سوم، بیروت، دار صادر.
۷. انصاریان، حسین، ۱۳۹۳ش، تفسیر حکیم، چاپ اول، قم، دار العرفان.
۸. برقی، احمد بن محمد بن خالد، ۱۳۷۱ق، المحاسن، چاپ دوم، قم، دار الکتب الإسلامية.
۹. پاینده، ابوالقاسم، ۱۳۸۲ش، نهج الفصاحة، چاپ چهارم، تهران، دنیای دانش.
۱۰. جوهری، اسماعیل بن حماد، ۱۳۷۶ق، الصحاح: تاج اللغة وصحاح العربية، چاپ اول، بیروت، دار العلم للملایین.
۱۱. حسینی طهرانی، محمدحسین، ۱۴۲۷ق، نور ملکوت قرآن، چاپ سوم، مشهد، علامه طباطبایی.
۱۲. حسینی همدانی، محمدحسین، ۱۴۰۴ق، انوار درخشان، چاپ اول، تهران، کتاب فروشی لطفی.
۱۳. راغب اصفهانی، حسین بن محمد، ۱۴۱۲ق، مفردات الفاظ القرآن، چاپ اول، بیروت، دار القلم.
۱۴. رضایی اصفهانی، محمدعلی، ۱۳۷۸ش، تفسیر قرآن مهر، چاپ اول، قم، پژوهش‌های تفسیر و علوم قرآن.
۱۵. رهبر، محمدتقی، ۱۳۷۱ش، پژوهشی در تبلیغ، چاپ اول، قم، مرکز چاپ سازمان تبلیغات اسلامی.
۱۶. زورق، محمدحسن، ۱۳۹۰ش، مبانی تبلیغ، چاپ دوم، تهران، سروش.

۱۷. طالقانی، محمود، ۱۳۶۲ش، پرتوی از قرآن، چاپ چهارم، تهران، شرکت سهامی انتشار.
۱۸. طباطبایی، محمدحسین، ۱۴۱۷ق، المیزان فی تفسیر القرآن، چاپ پنجم، قم، دفتر انتشارات اسلامی وابسته به جامعه مدرسین.
۱۹. طبرسی، فضل بن حسن، ۱۴۱۲ق، نفسیر جوامع الجامع، چاپ اول، قم، مرکز مدیریت حوزه علمیه.
۲۰. طبرسی، فضل بن حسن، ۱۳۷۲ش، مجمع البیان فی تفسیر القرآن، چاپ سوم، تهران، ناصر خسرو.
۲۱. طریحی، فخرالدین، ۱۳۷۵ش، مجمع البحرین، چاپ سوم، تهران، کتابفروشی مرتضوی.
۲۲. فراهیدی، خلیل بن محمد، ۱۴۰۹ق، العین، چاپ دوم، قم، هجرت.
۲۳. قرشی، علی اکبر، ۱۳۷۵ش، تفسیر احسن الحدیث، چاپ دوم، تهران، بنیاد بعثت.
۲۴. کلینی، محمد بن یعقوب بن اسحاق، ۱۴۰۷ق، الکافی، مصحح: علی اکبر غفاری و محمد آخوندی، چاپ چهارم، تهران، دار الکتب الإسلامیة.
۲۵. کمالی دزفولی، علی، ۱۳۷۰ش، شناخت قرآن، چاپ اول، تهران، اسوه.
۲۶. مفید، محمد بن محمد، ۱۴۱۳ق، الإختصاص، چاپ اول، قم، المؤتمر العالمی لألفية الشیخ المفید.
۲۷. مغنیه، محمدجواد، ۱۴۲۴ق، تفسیر الکاشف، چاپ اول، قم، دار الکتب الاسلامیة.
۲۸. مکارم شیرازی، ناصر، ۱۳۷۱ش، تفسیر نمونه، چاپ دهم، تهران، دار الکتب الاسلامیة.
۲۹. موسوی خمینی، روح الله، ۱۳۸۹ش، صحیفه امام، چاپ پنجم، تهران، مؤسسه تنظیم و نشر آثار امام خمینی علیه السلام.